

Bootowanie systemu

(aktualizacja: 2021-07-24)

GRUB

Po zakończeniu procesu inicjalizacji sprzętu i testów rozruchowych BIOS ładuje do pamięci kod znajdujący się w pierwszym sektorze dysku twardego ([sektorze rozruchowym](#) rozpoczynającym się od adresu zerowego) i uruchamia go (przekazuje do niego kontrolę). W przypadku sektorów rozruchowych typu [MBR](#) (i kompatybilnych z nim), kod ten może liczyć maksymalnie 446 bajtów (gdyż na kolejnych pozycjach znajduje się tablica partycji) i jego zadaniem jest załadowanie i uruchomienie pozostałej części [programu rozruchowego](#) (np. może użyć programu w partycji oznaczonej jako bootowalna).

[GRUB](#) jest jednym z najpopularniejszych w środowisku linuxowym boot menagerów / boot loaderów. Jego wykonywalna przy starcie komputera wersja składa się z 3 części:

- stage1 (boot.img) - ma za zadanie uruchomić stage1.5 (zawiera jego położenie na dysku)
- stage1.5 (core.img) - zawiera moduły pozwalające na dostęp do systemu plików zawierającego stage2 oraz informację o jego położeniu (dysk, partycja, ścieżka)
- stage2 (/boot/grub) - zawiera wszystkie dodatkowe moduły oraz konfigurację

Może on być zainstalowany zarówno w MBR, jak i w bootowalnej partycji. W tym pierwszym przypadku w MBR wgrany jest stage1, natomiast stage1.5 w zależności od używanego typu tablicy partycji znajduje się albo tuż za MBR - w przerwie pomiędzy MBR a pierwszą partycją (dla partycji MBR/msdos), albo w dedykowanej partycji [BIOS boot partition](#) (w przypadku GPT).

W przypadku komputerów opartych na [UEFI](#) firmware odpowiedzialny jest za zinterpretowanie tablicy partycji ([GPT](#)) i załadowanie programu rozruchowego z pliku znajdującego się na specjalnej partycji EFI ([EFI System partition](#)) z systemem plików [FAT32](#). GRUB może pełnić funkcję tak uruchamianego boot loadera (w tym przypadku całość potrzebnego kodu stage1 i stage1.5 znajduje się w pliku na tej partycji).

Zadaniem GRUBa jest umożliwienie wyboru, załadowanie i uruchomienie jądra systemu operacyjnego z zadanymi opcjami. Jego działanie kończy się w momencie gdy jądro przejmuje sterowanie.

Konfiguracja

Współcześnie konfiguracja GRUB'a jest generowana automatycznie w oparciu o /etc/grub.d/ i /etc/default/grub przez grub-mkconfig w oparciu o wykrywanie typów dysków na których jest zainstalowany system (raid, lvm, typ systemu plików, ...) oraz unikalne identyfikatory dysków, partycji, itd. Mimo to warto znać przynajmniej podstawy działania grub'a, jego komend, aby być w stanie coś zrobić gdy zamiast menu startowego ujrzymy tylko konsolę awaryjną. Poniżej zamieszczam przykładowy plik konfiguracyjny /boot/grub/grub.cfg z komentarzami opisującymi znaczenie różnych poleceń i opcji.

```
# oficjalna dokumentacja: http://www.gnu.org/software/grub/manual/grub.html

# korzystanie z konsoli na porcie szeregowym
#serial --speed=115200 --unit=1 --word=8 --parity=no --stop=1
#terminal_input serial console
#terminal_output serial console
# za to na którym RS jest grub odpowiada --unit w serial
#
# korespondujące opcje uruchamiania dla Linuxa:
# module /boot/vmlinuz [...] console=tty0 console=ttyS1,115200n8
# korespondujące opcje uruchamiania dla XENa:
# multiboot /boot/xen.gz [...] com2=115200,8n1 vga=mode-0x0319 console=com2,vga
# module /boot/vmlinuz [...] console=tty0 console=hvc0
#
# w opcjach kernela szczególną rolę odgrywa ostatni podany terminal (ostatnia opcja console)
# jest on związany z /dev/console i na nim pokazywany jest init, ponadto należy uruchamiać getty
# na odpowiednim urządzeniu poprzez wpis w inittab np.:
# T0:23:respawn:/sbin/getty -L /dev/ttyS1 115200 vt100
# lub (dla wariantu XENowego, UWAGA: w przykładzie tylko runlevel 4 i 5):
# T1:45:respawn:/sbin/getty 38400 hvc0

# timeout w sekundach dla domyślnej pozycji menu
```

```

set timeout=60
set default="0"

# ładowanie modułów - typ tablicy partycji
insmod part_gpt
#insmod part_msdos

# ładowanie modułów - RAID
insmod mdraid1x # mdraid metadata 1.x
#insmod mdraid09 # mdraid metadata 0.9
#insmod raid5rec # faulty RAID4/5
#insmod raid6rec # faulty RAID6

# ładowanie modułów - LVM
insmod lvm

# ładowanie modułów - File System
insmod xfs

# ustawienie root'a
set root='lvm0-root'

menuentry 'Debian GNU/Linux' {
    # obraz jądra Linuxa z przekazywanymi do systemu opcjami
    linux /boot/vmlinuz-3.12-trunk-amd64 root=/dev/mapper/lvm0-root ro rootdelay=3 quiet
    # obraz initrd
    initrd /boot/initrd.img-3.12-trunk-amd64
}

menuentry "SBM Boot Manager" {
    linux16 /boot/extra/memdisk floppy
    # memdisk z pakietu syslinux-common (/usr/lib/syslinux/memdisk)
    initrd16 /boot/extra/sbootmgr.dsk
    # SBM Boot Manager (http://btmgr.sourceforge.net/about.html)
    # z http://ftp.lanet.lv/ftp/mirror/Slackware/isolinux/sbootmgr/
}

```

Więcej informacji

- [GRUB @ wiki.archlinux.org](http://wiki.archlinux.org)
- [UEFI @ wiki.archlinux.org](http://wiki.archlinux.org)

Start systemu - initrd, init i pliki startowe

Start systemu rozpoczyna się od załadowania do pamięci obrazu jądra wraz z parametrami oraz (opcjonalnie) initrd i przekazania kontroli do jądra przez program rozruchowy (np. GRUB, LILO). W przypadku korzystania z initrd obraz ten przekształcany jest na RAM-dysk w trybie zapisu-odczytu i montowany jako rootfs z którego uruchamiany jest /init (nie /sbin/init). Po zakończeniu jego działania (lub od razu gdy nie używamy initrd) uruchamiany jest program wskazany w opcji init= jądra (typowo domyślnie jest to /sbin/init) z rootfs wskazanego w opcji root= jądra.

initrd

Zawartość obrazu rozruchowego można podejrzeć wypakowując jego zawartość przy np. pomocy następującej funkcji:

```

extractInitRd() {
    [ $# -ne 2 ] && echo "USAGE extractInitRd path/to/initrd extratDir" && return
    initrd=`realpath "$1"`
    mkdir -p "$2"; cd "$2"
    if file "$initrd" | grep "ASCII cpio archive" >& /dev/null; then
        # extract microcode
        blocks=`cpio -i < "$initrd" |& awk '/^[0-9]* blocks$/ {print $1}'`
        echo "unpack $blocks blocks of microcode from initrd"

        # extract ramdisk
        mkdir initrd; cd initrd
        dd if="$initrd" of=/dev/stdout bs=512 skip=$blocks | zcat | cpio -i
    else
        # no microcode ... extract ramdisk
        zcat "$initrd" | cpio -i
    fi
}

```

```
    fi
}
```

Jednak zwykle ponowne spakowanie go nie przynosi pożądaných rezultatów, ponadto współczesnych obrazów nie da się już montować przez `mount -o loop`. Celem dostosowywania `initrd` do własnych potrzeb polecam przyjrzenie się strukturze katalogów `/usr/share/initramfs-tools/` i `/etc/initramfs-tools/`. W szczególności wart przeanalizowania jest skrypt `/usr/share/initramfs-tools/init`, który jest uruchamiany zaraz po odpaleniu obrazu startowego (jest kopiowany przy tworzeniu `initrd.img` na `/init` w obrazie ram dysku). Po wykonaniu stosownych zmian w tych plikach obraz można zbudować poprzez wywołanie `mkinitramfs` lub wygodniejszego `update-initramfs -u`.

Część z opcji przekazywanych jako parametry jądra jest obsługiwana przez `initrd` - wybrane z tych opcji:

- `break=top|modules|premount|mount|mountroot|bottom|init` - przerywa `initrd` (i uruchamia powłokę `busybox`) w wskazanym momencie (w `initramfs-tools` 0.92o jest błąd powodujący iż `break-point` `init` nie działa - przed wywołaniem `maybe_break` `init` jest wstawione `unset break`), dalsze bootowanie można wznowić `Ctrl+D`
- `rootdelay=xxx` - wstawia opóźnienie `xxx` sekund przed próbą montowania głównego systemu plików (pomiędzy inicjalizacją urządzeń fizycznych a startem skryptów `local` - tworzących urządzenia `md`, `lvm` itp), jej użycie może być konieczne w przypadku korzystania z `rootfs` na `lvm`, `soft-raid` itp
- `rootflags=` - podaje flagi montowania głównego systemu plików (przekazane do opcji `-o` komendy `mount`)
- `boot=` - określa jakie skrypty celem zamontowania `root fs` ma zainkludować `initrd` (domyślnie `local`), `boot=xxx` nakazuje wykonanie skryptu `/scripts/xxx` (np. `/scripts/nfs`) przed montowaniem głównego systemu plików
- `debug` - zwiększa głośność `initrd`
- `blacklist=` - rozdzielana przecinkami lista modułów których ładowania chcemy zabronić na etapie `initrd`
- `init=` - określa jaki program ma być wykonany zaraz po zakończeniu `initrd`

Więcej opcji linii poleceń jądra znaleźć można w `man bootparam` oraz `man init`. Zaznaczyć tu należy iż zgodnie z `man bootparam` parametry postaci `nazwa=wartosc` nie rozpoznane jako parametry jądra są przekazywane jako zmienne środowiskowe, obecnie trafiają one w tej postaci do skryptów wywoływanych przez `init` (jednak zdarzało się że gdzieś ginęły). Natomiast same procesy związane z logowaniem użytkownika nie przekazują tych zmiennych do środowiska obecnego po zalogowaniu, zatem aby z nich skorzystać konieczne jest przetwarzanie `/proc/cmdline` (ze względów na nie pewność co do ustawienia środowiska przez `init` warto tak postępować także w skryptach `init`). Można to realizować w następujący sposób `ZMIENNA=`awk 'BEGIN {RS="[\n]"; FS="=";} $1=="ZMIENNA" {print $2}' /proc/cmdline`` lub:

```
for tmp in $(cat /proc/cmdline); do
    case $tmp in
        ZMIENNA=*)
            ZMIENNA=${tmp#ZMIENNA=}
            ;;
    esac
done
```

Działanie skryptu `/init` z `initrd.img` kończy się wywołaniem (poprzez `exec`) programu `run-init`, którego zadaniem jest `chroot`-owanie się do wcześniej zamontowanego katalogu z `rootfs`'em oraz `exec`owanie się na wskazany program rozruchowy (typowo `/sbin/init` bądź inny wskazany w opcji jądra) na nowym `root filesystemie`.

Klasyczny `init`

Klasyczny `init` konfigurowany jest z użyciem pliku `/etc/inittab` i oferuje 7 poziomów działania (0 - wyłączenie, 1 - pojedynczy użytkownik (`single`), 2...5 - standardowe (najczęściej używany 2), 6 - `restart`). Podczas zmiany poziomu rozruchu przetwarza skrypty startowe (będące na ogół zwykłymi skryptami powłoki) z odpowiedniego katalogu `/etc/rcX.d` (X- poziom rozruchu na który przechodzi `init`). Pliki w katalogach `/etc/rcX.d` mają nazwy postaci `YYYxxxx`, gdzie Y to S gdy dany skrypt wykonywany ma być z parametrem "start" albo K gdy z parametrem "stop", ZZ to dwucyfrowy numer decydujący o kolejności wykonania, xxxx - nazwa skryptu. Typowo są one dowiązaniemi symbolicznymi do skryptów umieszczonych w `/etc/init.d`. Do zarządzania nimi można użyć polecenia

update-rc.d. Przy starcie systemu najpierw wykonywane są skrypty z /etc/rcS.d a następnie zadanego poziomu (zazwyczaj /etc/rc2.d, rzadziej z /etc/rc1.d - tu na ogół i tak są same "stop", a jeszcze rzadziej z innych).

systemd

Współcześnie /sbin/init wskazuje najczęściej na systemd. W odróżnieniu od klasycznego podejścia nie opiera się on na skryptach umieszczanych w /etc/init.d i linkowanych do odpowiedniego /etc/rc*.d a na opisach usług w postaci plików konfiguracyjnych typu .desktop / .ini, jednak często obsługuje też skrypty klasycznego inita.

Do zarządzania plikami usług (listowania dostępnych, włączania/wyłączania autostartu, blokowania, itd) służą m.in. następujące polecenia programu systemctl:

```
systemctl list-unit-files
systemctl enable|disable NAZWA_USLUGI
ls /etc/systemd/system/*.target.wants/
systemctl mask|unmask NAZWA_USLUGI
systemctl show|list-dependencies NAZWA_USLUGI
systemctl cat|edit NAZWA_USLUGI
```

Poziomy startu, czyli to jakie usługi kiedy mają być uruchomione (z wyłączeniem rzeczy wynikłych z zależności - są one uruchamiane automatycznie na podstawie zależności zdefiniowanych w pliku usługi) opisywane są linkami w /etc/systemd/system/*.target.wants/

Do zarządzania aktualnym stanem usługi (jej startowania, zatrzymywania itd) a także wyświetlania timerów służy również program systemctl z następującymi poleceniami:

```
systemctl list-units|list-timers
systemctl status|start|stop|restart|reload NAZWA_USLUGI
```

Jak wspomniano systemd jest kompatybilny z klasycznymi skryptami startowymi (z /etc/rc[0-6].d, typowo nie dla /etc/rcS.d) - automatycznie generuje dla nich pliki konfiguracyjne usług i umieszcza je w /run/systemd/generator.late/ a linki do usług związanych z danym poziomem uruchomienia w /run/systemd/generator.late/*.target.wants/.

systemd umożliwia także tworzenie katalogów, linków itp przy starcie systemu. Np. aby mieć /tmp i /var/log na tmpfs (przydatne dla systemów np. na kartach SD) możemy utworzyć plik /etc/tmpfiles.d/on_tmpfs.conf z następującą zawartością:

```
d /run/tmp 1777 root root -
L+ /tmp - - - - /run/tmp
L+ /var/tmp - - - - /run/tmp

d /run/log 0755 root root -
L+ /var/log - - - - /run/log
```

/etc/rc.local

Systemd typowo od pewnego momentu zaczął ignorować plik /etc/rc.local. Możliwość wykonania poleceń przy starcie z użyciem takiego mechanizmu bywa wygodna, zatem jeżeli chcemy móc z niego nadal korzystać to możemy dodać stosowną usługę przetwarzającą wpisy z tego pliku. W tym celu tworzymy plik /etc/rc.local, nadajemy mu prawo wykonywalności (chmod +x /etc/rc.local) oraz tworzymy plik /etc/systemd/system/rc-local.service z zawartością:

```
[Unit]
Description=/etc/rc.local
ConditionPathExists=/etc/rc.local

[Service]
Type=forking
ExecStart=/etc/rc.local start
TimeoutSec=0
StandardOutput=tty
RemainAfterExit=yes
SysVStartPriority=99

[Install]
WantedBy=multi-user.target
```

Następnie aktywujemy tak utworzoną usługę z użyciem `systemctl enable rc-local`

systemd a usługi w chroot

Przy klasycznym init nie było problemów z uruchamianiem usług działających w chroot – wystarczyło jedynie napisać skrypt odpalający w chroocie odpowiednie skrypty z `/etc/init.d`. W przypadku systemd kwestia ta się komplikuje, start usługi oparty jest na komunikacji z daemonem systemd, a ten nie jest (a często nie chcemy żeby był) dostępny w łatwy sposób z wnętrza chroot'a. Możemy jednak nakazać głównemu daemonowi uruchomienie danej usługi w danym chroocie – służy do tego opcja `RootDirectory=` w pliku konfiguracyjnym danej usługi.

Możemy także używać `systemd-nspawn` pozwalającego na tworzenie/uruchamianie środowisk chroot'owych z użyciem systemd.

Więcej informacji

- [Systemd @ wiki.archlinux.org](#)
- [Getting Started With systemd on Debian Jessie](#)
- [How To Use Systemctl to Manage Systemd Services and Units](#)
- [Can systemd replace monit?](#)
- [systemd for Administrators, Part VI – Changing Roots](#)

Moduły - ładowanie, konfiguracja, ...

Jądro Linuxa ma zmodularyzowaną budowę i wiele sterowników (urządzeń, protokołów, ...) oraz innych funkcji zawartych jest w osobnych modułach. Moduły te mogą być ładowane podczas startu systemu bądź być ładowane dynamicznie lub ręcznie podczas działania systemu. Pliki określające jakie moduły i z jakimi parametrami chcemy załadować podczas startu umieszczane są w katalogu `/etc/modules-load.d`, gdzie w każdej linii nie zaczętej od `#` pierwszy wyraz to nazwa modułu a wszystko następnie to parametry.

Za konfigurację modułów (oprócz wspomnianego pliku z listą ładowanych modułów) odpowiadają również pliki w katalogu `/etc/modprobe.d` (wszystkie pliki w tym katalogu są równoważne). W skrypcie startowym modułów znajduje się polecenie budujące drzewo zależności (`depmod`), jeżeli zależy nam na przyspieszeniu startu komputera możemy je wyłączyć i uruchamiać ręcznie po zmianie, dodaniu, ... jakiś modułów, bądź modyfikacji ich parametrów w wspomnianych wyżej katalogach.

Trzeba także zaznaczyć że w nowszych jądrach gdzie wykorzystywany jest `udev`, większość modułów (domyślnie) ładowana będzie automatycznie - dlatego ważniejsza jest konfiguracja `/etc/modprobe*` niż `/etc/modules-load.d`. Trzeba także zwrócić uwagę na konfigurację `/etc/udev/*`.

Moduły są ładowane na etapie `initrd` (są to moduły określone w `/usr/share/initramfs-tools/modules*` oraz inne potrzebne do zamontowania `rootfs`, aby modyfikacje ich dotyczące konfiguracyjne mogły odnieść skutek należy przebudować `initrd`) lub na etapie normalnego `init'a`.

Tworzenie plików urządzeń - udev

`udev` jest mechanizmem służącym do dynamicznego zarządzania zawartością katalogu `/dev`, jego konfiguracja znajduje się w katalogu `/etc/udev` (osobiście polecam swoje wpisy umieszczać na początku pliku `udev.rules`, kolejność wykonywania reguł określana jest przez porządek linków w `/etc/udev/rules.d` i jest ona istotna) i umożliwia m.in. (oczywiście to tylko parę przykładów zastosowań konfiguracji `udev`):

- Określenie numeracji kart sieciowych na podstawie adresów sprzętowych: `KERNEL=="eth*", SYSFS{address}=="mac:adres:wybranej:karty:sieciowej:", NAME="eth0"` (jeżeli komputer posiada dwie karty sieciowe a w konfiguracji `udev` nie określimy ich kolejności numeracja ich może się zmienić po restarcie - nawet jeżeli używają różnych modułów jako sterowników).
- Określanie własnych nazw urządzeń: np. `BUS=="scsi", SYSFS{model}=="USB Storage-CFC ", NAME{all_partitions}="flash/cf"` określa że wszystkie partycje (tak na zapas) karty CF która może być umieszczona w czytniku USB Mass Device Storage (widzianym jako urządzenie magistrali `scsi`) o nazwie modelu "USB Storage-CFC " mają mieć nazwy `/dev/flash/cfX`, gdzie X jest numerem partycji.
- Konfigurację dowiązań symbolicznych do urządzeń znajdujących się w katalogu `/dev`: np. `KERNEL=="radio0", SYMLINK+="radio"` nakazuje utworzenie dowiązania symbolicznego `/dev/radio` do `/dev/radio0`.
- Oba powyższe w jednym - np. `BUS=="serio", KERNEL=="mouse*", DRIVER=="psmouse",`

SYMLINK="input/mouse0", NAME="input/psmouse" nakazuje myszkę PS/2 podłączyć do /dev/input/psmouse oraz utworzyć do niej dowiązanie /dev/input/mouse0

- Konfigurować uprawnienia dostępu do urządzeń - poprzez dodanie do wpisu tworzącego urządzenie OWNER="własciciel", GROUP="grupa", MODE="prawa_numerycznie" lub interesującego nas fragmentu tego wyrażenia.

Przy tworzeniu i testowaniu reguł udev'a pomocna może być komenda udevadm, która umożliwia testowanie reguł dla danego urządzenia (określonego ścieżką względem /sys) - np. udevadm test /devices/platform/ipmi_si.0/ipmi/ipmi0, uzyskanie informacji o istniejącym urządzeniu w dev - np. udevadm info --query=all --name=ipmi0, czy też przeładowanie i wykonanie reguł na działającym systemie (w celu np. zmiany nazw interfejsów sieciowych):

```
udevadm control --reload-rules
udevadm trigger --action=add --verbose --subsystem-match=net
```

Udev do identyfikacji urządzeń oprócz czytania informacji z /sys/ korzysta z różnych pomocniczych programów są to m.in.:

- /sbin/blkid /dev/sda - informacje dotyczące filesystemu, (tablicy partycji) - UUID, LABEL, etc
- /lib/udev/ata_id --export /dev/sda1 - informacje dotyczące urządzenia ATA - MODEL, SERIAL, WWN
- /lib/udev/scsi_id --export --whitelisted /dev/sda1 - informacje dotyczące urządzenia SCSI - MODEL, SERIAL, WWN
- /lib/udev/v4l_id /dev/video0 - informacje dotyczące urządzenia V4L

Od pewnego czasu stosowane są dziwne nazwy interfejsów (np. z całym numerem MAC w nazwie), jeżeli chcemy uniknąć takiego zachowania i powrócić do klasycznych nazw interfejsów typu ethX (przydatne np. w bootowalnych nośniach USB) możemy zablokować nowy tryb nazewnictwa poprzez: ln -s /dev/null /etc/udev/rules.d/80-net-setup-link.rules i ln -s /dev/null /etc/udev/rules.d/73-special-net-names.rules. Można także utworzyć plik /etc/udev/rules.d/80-net-names przypisujący nasze nazwy do interfejsów wpisami typu: SUBSYSTEM=="net", ACTION=="add", ATTR{address}=="aa:bb:cc:dd:ee:ff", NAME="lan1"

Zazwyczaj całkiem dobrym miejscem na umieszczanie swoich wpisów jest /etc/udev/udev.rules. Na koniec wspomnę że udev'owi nie zawsze udaje się ładować wszystko autmagicznie i np. aby mieć /dev/lp0 należy załadować (np. przez /etc/modules) moduł lp. Podobnie warto tam dopisać ipv6. Podobną rolę jak wpisy udev mogą pełnić w niektórych przypadkach parametry modułów określające z jakim numerem ma występować urządzenie (tak jest np. w modułach v4l) - możemy je podać w konfiguracji modprobe. Z kolei nieskuteczną drogą jest określanie numerów urządzeń poprzez wpisy alias w konfiguracji modprobe.

Zobacz także

- [Bootowanie przez sieć \(PXE\)](#)

Licencja

Copyright (c) 2013-2019, Robert Ryszard Paciorek <rrp@opcode.eu.org>

To jest wolny i otwarty dokument/oprogramowanie. Redystrybucja, użytkowanie i/lub modyfikacja SĄ DOZWOLONE na warunkach licencji MIT.

This is free and open document/software. Redistribution, use and/or modify ARE PERMITTED under the terms of the MIT license.

The MIT License:

Permission is hereby granted, free of charge, to any person obtaining a copy of this software and associated documentation files (the "Software"), to deal in the Software without restriction, including without limitation the rights to use, copy, modify, merge, publish, distribute, sublicense, and/or sell copies of the Software, and to permit persons to whom the Software is furnished to do so, subject to the following conditions:

The above copyright notice and this permission notice shall be included in all copies or substantial portions of the Software.

THE SOFTWARE IS PROVIDED "AS IS", WITHOUT WARRANTY OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO THE WARRANTIES OF MERCHANTABILITY, FITNESS FOR A PARTICULAR PURPOSE AND NONINFRINGEMENT. IN NO EVENT SHALL THE AUTHORS OR COPYRIGHT HOLDERS BE LIABLE FOR ANY CLAIM, DAMAGES OR OTHER LIABILITY, WHETHER IN AN ACTION OF CONTRACT, TORT OR OTHERWISE, ARISING FROM, OUT OF OR IN CONNECTION WITH THE SOFTWARE OR THE USE OR OTHER DEALINGS IN THE SOFTWARE.